

CRONICA ȘI VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Expoziția *Tilla Durieux. Eine Jahrhundertzeugin und Ihre Rollen*, Leopold Museum, Wien, 14.10.2022–27.02.2023

Un celebru star al scenei și ecranului de limbă germană, Tilla Durieux (1880–1971) a fost una dintre personalitățile cele mai portretizate ale timpului. Expoziția de la Leopold Museum a adunat majoritatea portretelor actriței și a creat o biografie în imagini a unei importante tragediene, atât în rolurile interpretate cât și în ...civil.

A avut o existență trepidantă și a marcat arta scenică de la începutul secolului XX.

Pe numele de botez Ottilie Helene Angela Godeffroy, era fiica unui profesor vienez de chimie, Richard Godeffroy, și al unei pinaiste de origine maghiară, născută în Transilvania, Adelhaide Ottilie Augustine Hrdlicka. După moartea tatălui, când ea avea doar 15 ani, mama – deși ea însăși era interpretă recunoscută și cu viață de scenă – a refuzat categoric îmbrățișarea carierei actricești de fiica ei. Pentru a nu compromite numele familiei Godeffroy tânăra nesupusă a adoptat, ca pseudonim, pe acela al unei bunice paterne, Durieux (inițial Du Rieux). A debutat la Teatrul Morav din Olmütz (azi Olomouc) în 1902, apoi a jucat la Breslau (Wroclaw de azi) până ce a ajuns la Deutsches Theater din Berlin, unde a fost angajată din 1903 până în 1911. Și-a făcut ucenicia sub îndrumarea marelui regizor Max Reinhardt. Mai întâi a interpretat roluri mici, neînsemnate, până să trebuiască a o înlocui pe Gertrud Eysoldt în rolul titular din „Salome” a lui Oscar Wilde. Acesta a impus-o ca mare tragediană și a început să primească roluri importante precum Lady Milford din „Intrigă și iubire” de Friedrich Schiller, Iocasta din „Oedip rege”, Judith din piesa omonimă a lui Friedrich Heibel sau Eliza Doolittle din „Pygmalion” a lui G. B. Shaw. Salomea a făcut-o, însă, celebră și a atras interesul plasticienilor pentru a o portretiza.

Primul ei soț, pictorul Eugen Spiro (1874–1972) i-a făcut câteva portrete și a familiarizat-o cu plasticienii din cercul său. Mariajul lor a durat doar un an, 1904–1905.

Încă de tânără a fost o militantă pentru cauzele nobile, total în contra curentului oficial. Împreună cu pianistul și compozitorul Leo Kestenberg (1882–1962), membru al Partidului Social Democrat, a organizat spectacole pentru culturalizarea și distrarea proletariatului din suburbiile berlineze: ea recita din clasicii literaturii germane Goethe, Schiller și Chamisso iar el interpreta piese muzicale.

În 1910 s-a măritat cu galeristul, negustorul de artă și editorul Paul Cassirer (1871–1926), unul dintre promotorii impresionismului francez în Germania, organizator de expoziții cu opere ale lui Corot, Degas, Monet, Pissaro, Renoir, Cézanne, van Gogh, și membru marcant în mișcarea Berliner Secession. A încurajat și expus creația pictorilor germani sau de limbă germană care se afirmă în acel moment precum Max Slevogt, Lovis Corinth, Max Beckmann, Oskar Kokoschka, Ferdinand Hodler, Edvard Munch. Ca mare iubitor de ediții bibliofile, a fondat Pan Press unde publica volume cu ilustrații comandate artiștilor care-i erau prieteni. Prima carte a fost o ediție de lux, din 1909, a romanelor lui James Fenimore Cooper cu aventurile lui Ciorap de Piele, ilustrată cu 150 de litografii de Max Slevogt. Prin intermediul lui Cassirer care era constant înconjurat de plasticieni, Tilla Durieux a devenit modelul preferat al multora dintre ei.

La izbucnirea Marelui Război, Cassirer a cerut să meargă pe front, ca voluntar, dar experiența tranșeelor și a spitalelor de campanie l-a zdruncinat profund și a devenit un pacifist convins. S-a expatriat la Berna, cu ajutorul unor prieteni, unde l-a urmat și Durieux. Acolo a fondat, în 1917, o editură unde au fost publicate scrieri pacifiste. Reveniți la Berlin, în 1919, l-au ajutat pe dramaturgul evreu Ernst Toller (1893-1939) membru marcant al Partidului Social Democrat din Bavaria, implicat în Revoluția Sovietică de la München și acuzat de înaltă trădare. Tilla Durieux l-a ascuns, o vreme, în vasta ei garderobă, printre toalete de seară și costume de scenă.

Relația cu Cassirer s-a deteriorat și actrița a cerut divorțul, în 1926. Acest act l-a tulburat pe omul de artă care, după ce a semnat actele necesare despărțirii, s-a împușcat în piept într-o cameră alăturată a avocatului. Drama a zguduit lumea contemporană. Nu însă și pe Tilla Durieux care interpretase atâtea drame sângeroase pe scenă. A renunțat la religia episcopală în care fusese botezată, într-o biserică din Viena, și a trecut la catolicism în 1928. În 1930 actrița s-a recăsătorit cu bogatul industriaș și colecționar german Ludwig Katzenellenbogen. Cei doi au finanțat teatrul politic și de avangardă al lui Erwin Piscator (1893–1966). Tot atunci a cunoscut-o pe fotografa Frieda Reiss care i-a executat mai multe portrete.

Însă, curând, soții Katzenellenbogen au părăsit Germania deoarece colecționarul milionar avusese mari probleme financiare în urma unor afaceri oneroase și, mai ales, din cauza originii sale evreiești. Mai întâi s-au stabilit la Ascona, în Elveția, în 1933 și apoi, în 1937, la Zagreb. La izbucnirea războiului au decis să emigreze în S.U.A. dar, când ea se afla la Belgrad, în aprilie 1941, pentru a obține viza americană, a fost surprinsă de un bombardament al aviației germane și nu s-a mai putut întoarce la Zagreb. Soțul a fost arestat de Gestapo la Salonic, în același an, și trimis într-un lagăr de concentrare, murind în 1944. Rămasă singură în Iugoslavia s-a implicat în „Ajutorul Roșu”, o organizație fondată în Rusia bolșevică, în 1922, ca un echivalent al Crucii Roșii. În 1952 s-a reîntors la Berlin și și-a reluat activitatea pe scenă și pe ecran. Pe lângă un roman publicat în 1928, *O ușă se închide trântind*, a mai dat la lumină două volume memorialistice *O ușă se deschide. Amintiri* (1954) și *Primii mei nouăzeci de ani. Amintiri* (1971).

Prin expresivitatea chipului ei, prin eleganța ținutei și impozanța alurii, Tilla Durieux a fost un model râvnit de mulți plasticieni. Colecționară pasionată s-a înconjurat de portretele făcute de acești admiratori platonici. În expoziție a figurat *Portretul cu câine* executat, în 1905, de primul ei soț, Eugen Spiro. Printre ceilalți artiști care au avut-o de model se numără pictorii Olaf Gulbransson, Max Slevogt, Lovis Corinth, Oskar Kokoschka, Max Oppenheimer, Franz von Stuck, Auguste Renoir, Max Liebermann, Emil Orlik, și sculptorii Ernst Barlach, Herman Haller și Hugo Lederer.

Când, în 1912, a interpretat rolul principal din piesa „Circe” de Calderon de la Barca la Künstlertheater din München, renumitul artist local Franz von Stuck a invitat-o în atelierul său pentru a-i poza. El obișnuia să facă, mai întâi, studii fotografice punându-și modelul să pozeze în atitudini specifice personajului interpretat. În expoziție erau prezentate, într-o vitrină, câteva dintre aceste fotografii ale artistului münchenez iar pe pereți mai multe variante ale portretului, atât în ulei cât și în pastel sau tehnică mixtă (Fig. 1, 2). Privirea fascinantă, seducătoare, a actriței este impresionantă! Aceasta a fost una dintre operele de mare celebritate ale lui Stuck după care au fost făcute gravuri și cărți poștale, larg difuzate în public.

Max Slevogt, în stilul său fastuos, decorativ, a reprezentat-o pe Durieux în rolul Cleopatrei, în dramaticul moment al sinuciderii, pe când ținea aspida în mână și o apropia de sân (Fig. 3). Compoziția are o puternică încărcătură cinematică și narativă: regina Egiptului este întinsă pe o canapea acoperită cu draperii bogate și piei de tigru, iar coșul cu smochine din care a scos năpârca alunecă ușor pe lângă genunchiul ei. O lucrare foarte alertă o prezintă pe actriță în chip de *Dansatoare spaniolă* în pânza lui Lovis Corinth (Fig. 4). Într-un vârtej nebunesc, Durieux – îmbrăcată într-o rochie înflorată și cu un șal cu lungi franjuri pe umeri – agită năframe și-și ține ritmul cu obișnuitele castaniete ale dansatoarelor de flamenco. Portretul lui

Renoir este în stilul cunoscut al tipurilor dolofane, rubensiene, roșcovane, care erau pe gustul maestrului, fără a ieși din tiparul său de impostare și afabilitate a chipului: cu o rochie albă, ușoară, și un șal de voal transparent, auriu, actrița poartă un trandafir roz în păr și zâmbește, mulțumită de ea însăși.

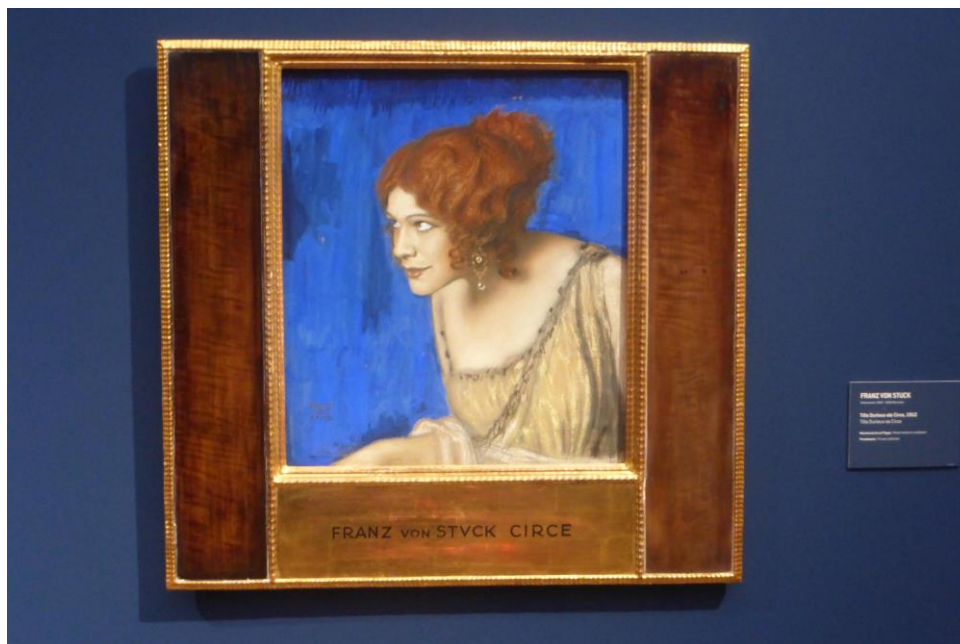

Fig. 1 – Franz von Stuck, Tilla Durieux în rolul lui Circe, tehnică mixtă, 1912, colecție particulară.

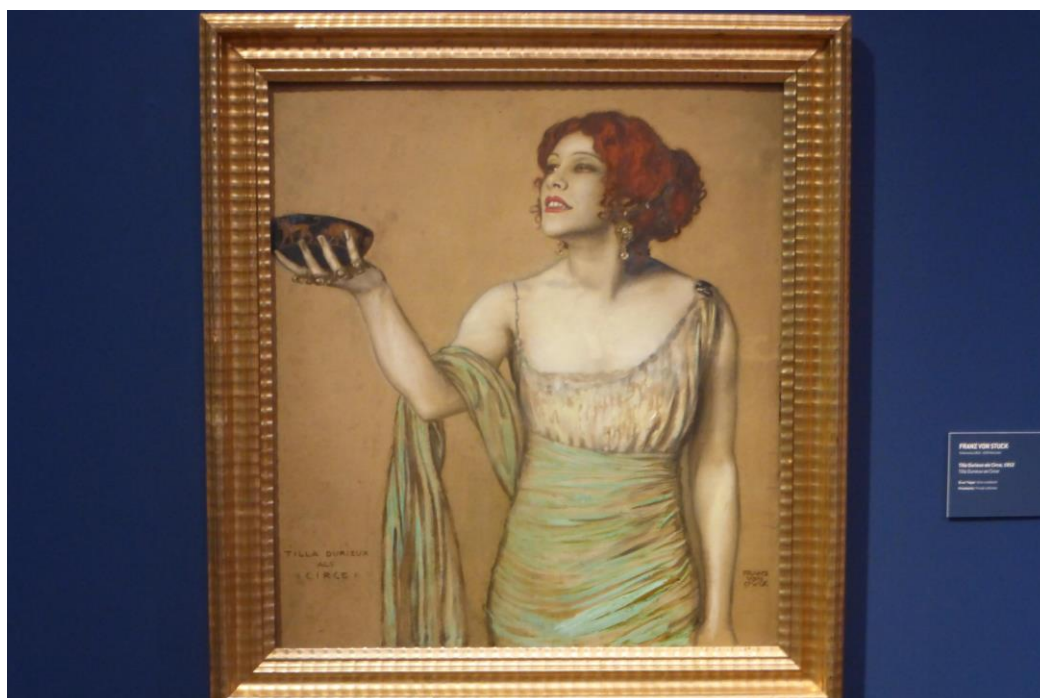

Fig. 2 – Franz von Stuck, Tilla Durieux în rolul lui Circe, ulei pe carton, 1912, colecție particulară.

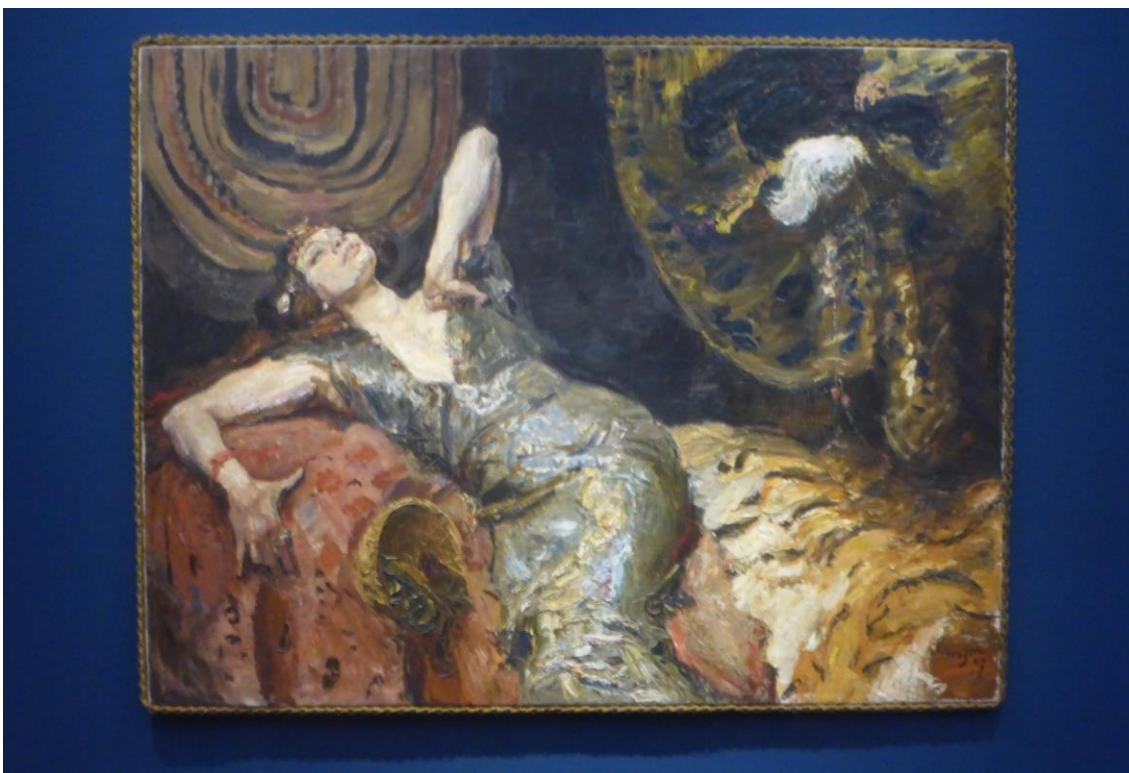

Fig. 3 – Max Slevogt, Tilla Durieux în rolul Cleopatrei, ulei pe pânză, 1907, colecție particulară.

Paule Wegener, neuitatul actor al expresionismului cinematografic, eroul titular al peliculelor „Studentul din Praga”, „Golem” și „Cântărețul din fluiet de la Hamelin”, a fost un prețuit partener de scenă pentru Tilla Durieux. Se înțelegeau extrem de bine, au făcut turnee împreună iar fizionomiile lor „exotice” păreau foarte asemănătoare prin caracteristicile orientale ale ochilor ușor oblici, ale pomeților proeminenți, a feței late și a nasului cârn. Un fotograf necunoscut a realizat un dublu portret cu profilurile celor doi, ca pentru o efigie ce urma a fi bătută pe o medalie, ce relevă marea similitudine dintre ei (Fig. 5). Ambii par amuzați de această antrepriză, au chipuri senine, ușor zâmbitoare, deși Wegener arar putea fi văzut zâmbind, arborând o mască a durității și asprimii brutale.

Chiar și la adânci bătrâneți, chipul actriței atrăgea interesul plasticienilor, poate datorită celebrității trecute și a vieții aventuroase pe care o duse: în 1961, când avea 81 de ani, Werner-Viktor Toeffling a immortalizat, frontal, trăsăturile unei doamne cu păr alb și rochie neagră, așezată într-un fotoliu de nuanță neutră.

Memoria ca și moștenirea artistică și de colecționar a actriței continuă să fie prezentă, cu sfințenie, prin „Bijuteriile Tilla Durieux” – un colier în stil Art Deco, compus din 32 de zirconi montați în platină – dăruit de ea în 1967 spre a fi răsplătite meritele actrițelor germane sau austriece. Acest colier este oferit, la fiecare 10 ani, celor mai marcante reprezentante ale scenei dramatice de limbă germană. Pe afișul expoziției figura un portret bust al actriței acoperită de bijuterii, cu diademă și pandantive strălucitoare (Fig. 6).

Organizată în colaborare cu Muzeul Georg Kolbe și cu arhiva Academiei de Arte din Berlin, expoziția *Tilla Durieux. Martoră a unui secol și rolurile ei* a avut drept curator pe istoricul și criticul de artă Daniela Gregori.

Fig. 4 – Lovis Corinth, Tilla Durieux ca dansatoare spaniolă, ulei pe pânză, 1908, colecția prof. Edwin Kohl.

Fig. 5 – Tilla Durieux și Paul Wegener, c. 1920, fotograf necunoscut.

Fig. 6 – Autorul în fața afișului expoziției.

Pe lângă un excurs în viața și creația unei mari tragediane, expoziția de la Muzeul Leopold, a adus în atenția publicului o colecție de artă bine constituită în jurul chipului unei personalități remarcabile a culturii secolului XX.

ADRIAN-SILVAN IONESCU

PARTICIPĂRI ALE CERCETĂTORILOR INSTITUTULUI DE ISTORIA ARTEI „G. OPRESCU” LA FESTIVALURI INTERNAȚIONALE DE FILM DIN 2023

FEST (Serbia)

Între 24 februarie și 5 martie 2023 a avut loc ediția a 51-a a Festivalului Internațional de Film de la Belgrad (FEST). Cea dintâi ediție s-a desfășurat în ianuarie 1971, sub sloganul „O minunată lume nouă”, fiind concepută ca o retrospectivă a celor mai valoroase producții din anul precedent. Cu timpul, FEST s-a impus drept cel mai important eveniment cinematografic anual din Serbia și unul dintre festivalurile de film de prim-plan din regiune, fiind de asemenea o manifestare de neratat din agenda culturală a capitalei Serbiei. Director artistic este criticul Jugoslav Pantelić, care conduce și arhiva națională de filme, Jugoslovenska Kinoteka. El se preocupă ca programul FEST să-i satisfacă atât pe cinefili (prin hituri festivaliere recente și proiecții speciale ale unor filme clasice), cât și pe spectatorii belgrădeni obișnuiți, atrași de producții comerciale care nu ajung în circuitul cinematografic național. Astfel se poate explica succesul de public al festivalului. Competiția principală a fost introdusă în 2015. În 2023, ea a inclus 17 lungmetraje de ficțiune reprezentând 15 țări. Printre filmele din selecție s-a numărat și o coproducție cu participare minoritară românească – *Întoarcere la Seul (Retour à Séoul)*, de Davy Chou. Marele câștigător al ediției a fost filmul iranian *Al treilea război mondial (World War III)*, distins de juriul internațional cu trei premii: Cel mai bun film, Cel mai bun regizor (Houman Seyedi) și Cel mai bun actor (Mohsen Tanabandeh). Mihai Fulger (Institutul de Istoria Artei) a făcut parte, împreună cu Michelangelo Messina (Italia) și Nenad Dukić (Serbia), din juriul FEDEORA, al Federației Criticilor de Film din Europa și Zona Mediteranei. Premiul FEDEORA, acordat celui mai bun film euro-mediteraneean din competiția principală, i-a revenit unei coproducții Franța-Belgia-Maroc, *Damnații nu plâng (Les Damnés ne pleurent pas)*, scrisă și regizată de Fyzal Boulifa. Filmul a mai obținut și premiul pentru Cea mai bună actriță (Aïcha Tebbae).

Fig. 1 – Michelangelo Messina, Nenad Dukić și Mihai Fulger, cu diploma acordată câștigătorului Premiului FEDEORA de la FEST 2023 (foto: Stefan Đaković).

„Crossing Europe” (Austria)

Orașul danubian Linz a găzduit, începând din 26 aprilie și până pe 1 mai 2023, ediția a 20-a a Festivalului de Film „Crossing Europe”, al treilea ca amploare din Austria (după Viennale și „Diagonale” Graz). În programul acestei ediții a evenimentului cinematografic anual au intrat 139 de lungmetraje și scurtmetraje, de ficțiune și documentare, din 45 de țări, predominant europene. În competiția de ficțiune a fost selecționat al doilea lungmetraj al regizoarei româno-maghiare Cristina Groșan, *Ordinary Failures* (coproducție Cehia-Ungaria-Italia-Slovacia). Un alt film al aceleiași cineaste, scurtmetrajul *Trecea un prinț călare* (România-Cehia), a făcut parte din secțiunea „European Panorama Specials”, în care a mai fost inclus omnibusul *Obiecte pierdute (Lost and Found, 2005)*, o coproducție europeană avându-l printre regizori pe Cristian Mungiu. Programul „Yaaas!”, adresat publicului tânăr, a prezentat filmul româno-francez *Metronom*, debutul în lungmetrajul de ficțiune al cineastului Alexandru Belc. Trofeul competiției de ficțiune i-a revenit filmului polonez *Pâine și sare (Bread and Salt)*, al lui Damian Kocur. Premiul principal al competiției de documentar a fost împărțit între *Dragoste tăcută (Silent Love, Germania-Polonia)*, de Marek Kozakiewicz, și *Nu vom dispărea (We Will Not Fade Away, Ucraina-Franța-Polonia-SUA)*, de Alisa Kovalenko. Pentru al doilea an consecutiv directoarea ale festivalului, Sabine Gebetsroither și Katharina Riedler au reiterat obiectivul „Crossing Europe”, urmărit statornic de-a lungul a două decenii, de a cerceta, prin filme și dezbateri, starea bătrânului continent. În plus, propagând îndemnul „Europa, trebuie să vorbim!”, ediția aniversară a pus la dispoziția cineasților și reprezentanților instituțiilor de specialitate prezenți la Linz diverse oportunități de a discuta despre locul și rolul lor în actualul context socio-economic. O direcție pe care directoarele festivalului „Crossing Europe” se angajează să o urmeze îndeaproape și în viitor.

Fig. 2 – Sabine Gebetsroither și Katharina Riedler, directoarele „Crossing Europe”, la gala de deschidere a ediției a 20-a (foto: Andreas Wörister).

TIFF (România)

Transilvania International Film Festival (TIFF) a ajuns la ediția a 22-a, desfășurată la Cluj-Napoca între 9 și 18 iunie 2023. Cel mai mare festival de film din România a avut iarăși printre invitați personalități renumite ale cinematografului mondiale, precum actorii Geoffrey Rush și Timothy Spall sau regizorii Michel Franco și Oliver Stone. Programul a inclus 350 de proiecții și evenimente, la care au luat parte 125000 de persoane. În competiția principală – câștigată de filmul iranian *Ca peștele pe lună* (*Like a Fish on the Moon*), de Dornaz Hajiha – a fost selecționat și *Carbon*, o coproducție Moldova-România-Spania regizată de Ion Borș, care a primit Premiul Publicului. În competiția documentarelor, „What’s Up, Doc?”, au intrat două filme cu participare minoritară românească: *Anhell69* (regizat de columbianul Theo Montoya) – film distins cu premiul secțiunii – și *Pământul de care aparținem* (*The Land You Belong*), al italienei Elena Rebeca Carini. Premiile „Zilelor Filmului Românesc” au ajuns la *Între revoluții* (Vlad Petri) – Cel mai bun lungmetraj (precum și Premiul FIPRESCI, al criticii internaționale), *Tigru* (Andrei Tănase) – Cel mai bun debut, *Exercițiu de concediu* (Lara Ionescu) – Cel mai bun scurtmetraj. Au mai primit mențiuni lungmetrajul *Vulturii din Țaga* (Iulian Manuel Ghervas și Adina Popescu) și scurtmetrajele *Berliner Kindl* (Lucia Chicoș) și *Toate neamurile* (Alexandra Diaconu). Cel mai popular film românesc din festival a fost desemnat *Libertate*, regizat de Tudor Giurgiu. Centenarul celebrului cineast român Ion Popescu Gopo (1923-1989) a fost marcat printr-un cine-concert în care primul lungmetraj cu actori realizat de acesta, *S-a furat o bombă* (1962), a fost proiectat însoțit de o nouă coloană sonoră, compusă de Alexei Țurcan. Partitura a fost interpretată pe scenă de „Romanian Cinema Orchestra”, condusă de Tiberiu Soare. Cine-concertul a fost precedat de o lansare, moderată de Mihai Fulger, a monografiei *Gopo 100*, publicată de Dana Duma la Editura UCIN.

Fig. 3 – Ioan-Pavel Azap, Dana Duma, Mihai Fulger și Dinu-Ioan Nicula la lansarea cărții *Gopo 100*, de Dana Duma, din cadrul TIFF 2023 (foto: Nic. Cara).

KVIFF (Cehia)

A 57-a ediție a Festivalului Internațional de Film de la Karlovy Vary (KVIFF), cel mai important festival de film din Europa Centrală și Răsăriteană și unul dintre cele mai vechi din lume, a avut loc în perioada 30 iunie – 8 iulie 2023. La fel ca în fiecare an, mai mulți actori consacrați au fost omagiați prin acordarea unor distincții: Russell Crowe (Globul de Cristal pentru contribuția artistică remarcabilă la cinematograful mondial), Daniela Kolářová (Premiul Președintelui pentru contribuția la cinematografia cehă), Alicia Vikander, Ewan McGregor și Robin Wright (toți trei cu Premiul Președintelui). Selecția propusă de directorul artistic al festivalului, Karel Och, a cuprins, în cele două competiții, numeroase lungmetraje de ficțiune și documentare ale unor cineaști demni de urmărit. Marele trofeu al festivalului, Grand Prix – Globul de Cristal, a fost câștigat de *Lecțiile Blagăi* (*Blaga's Lessons*, coproducție Bulgaria-Germania), de Stefan Komandarev. Filmul cineastului bulgar a mai primit premiul pentru Cea mai bună actriță a competiției principale (Eli Skorceva) și Premiul Juriului Ecumenic. În cadrul competiției „Proxima” – în care s-a impus producția sud-coreeană *Birth*, a regizoarei Yoo Ji-young – a fost prezentat, în premieră internațională (după proiecția de la TIFF-ul clujean), documentarul lui Alexandru Solomon, *Arsenie. Viața de apoi* (România-Luxemburg). Printre filmele cu proiecții speciale din oferta ediției s-a numărat, în premieră mondială, *Snake Gas* (Cehia-Slovacia-România), o adaptare după *Inima întunericului* (Joseph Conrad) scrisă și regizată de David Jařab, cu imaginea realizată de Oleg Mutu. Secțiunile „Horizons” și „Imagina” au inclus două debuturi în lungmetrajul de ficțiune ale unor cineaști români: *Spre Nord* (România-Franța-Grecia-Bulgaria-Cehia), de Mihai Mincan, și, respectiv, *Mammalia* (România-Germania-Polonia), de Sebastian Mihăilescu. Un punct de atracție al ediției a fost și programul dedicat cinematografului iranian de ieri și de azi.

M. F.

Fig. 4 – Alexandru Solomon (al doilea din dreapta) alături de o parte din echipa filmului său, *Arsenie. Viața de apoi*, pe scena Teatrului Municipal din Karlovy Vary, la al 57-lea KVIFF (foto: Film Servis Festival Karlovy Vary).